نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی
دوره دهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۵، صفحات

نامه به سردبیر

تجربه‌ی تأسیس رشته‌ی تاریخ پزشکی در وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی

محمد صدر[۱]

۱. *نویسنده مسئول: استادیار، موسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب ایرانی و مکمل، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران، m92sadr@gmail.com

دریافت مقاله: پذیرش مقاله:

رشته تاریخ پزشکی از سال ۱۳۹۲ در وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی تأسیس شده و تاکنون در ۸ واحد دانشگاهی به اجرا درآمده است. با وجود گذشت بیش از دوازده سال از آغاز فعالیت این رشته، شواهد نشان می‌دهد که توسعه‌ی آن بیش از آن‌که مبتنی بر یک چارچوب علمی روشن و سیاست‌گذاری آگاهانه باشد؛ متأثر از ملاحظات نهادی، به‌کار نگرفتن نیروی انسانی متخصص و اهداف غیرعلمی بوده است. این مقاله با اتکا بر داده‌های رسمی، تجربه‌های اجرایی، مشاهدات میدانی و نتایج جلسات کارشناسی برگزارشده در فرهنگستان علوم پزشکی، به تحلیل انتقادی روند تأسیس و گسترش رشته‌ی تاریخ پزشکی در وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی می‌پردازد. هدف اصلی این مقاله بررسی وضع موجود، آسیب‌شناسی شرایط موجود و تبیین پیامدهای معرفتی، آموزشی و سیاستی آن و در نهایت ارائه‌ی پیشنهادهایی علاج‌محور برای اصلاح مسیر توسعه‌ی این رشته است.

مقدمه

رشته‌ی تاریخ پزشکی از معدود رشته‌هایی است که به‌طور هم‌زمان در دو نظام آموزش عالی کشور، یعنی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، تدریس می‌شود. این هم‌پوشانی نهادی، در صورت سیاست‌گذاری دقیق و بهره‌گیری از تخصص‌های میان‌رشته‌ای، می‌توانست فرصتی برای تقویت مطالعات تاریخی و فلسفی پزشکی در ایران باشد. با این حال، تجربه‌ی بیش از ده سال اجرای این رشته در وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی نشان می‌دهد که فقدان درک روشن از ماهیت معرفتی تاریخ پزشکی و تمایز آن از علوم بالینی و زیستی، به شکل‌گیری الگویی نامتوازن و غیراستاندارد انجامیده است.(۱و۲)

با وجود کاربرد واژه‌ی «پزشکی» در عنوان رشته‌ی تاریخ پزشکی، این حوزه از نظر ماهیت علمی در شمار علوم انسانی و مطالعات میان‌رشته‌ای قرار می‌گیرد. روش‌شناسی آن نیز بر تاریخ‌نگاری، تحلیل متون، فلسفه‌ی علم و مطالعات فرهنگی استوار است، نه بر الگوهای پژوهشی متداول در علوم زیستی یا پزشکی بالینی. (۱و۲)

بررسی وبگاه‌های رسمی برخی دانشگاه‌های اروپایی نشان می‌دهد در اغلب کشورهای اروپایی، آموزش تاریخ پزشکی و تاریخ علم معمولاً به چند مرکز دانشگاهی تخصصی و شناخته‌شده محدود است و از گسترش انبوه و غیرتخصصی پرهیز می‌شود؛ در این مراکز، آموزش و راهنمایی پژوهش‌ها معمولاً بر عهده استادان و پژوهشگرانی است که خود در همین حوزه‌ها آموزش دیده‌اند و فعالیت پژوهشی مستمر دارند(۳-۹) در مقابل، ایجاد رشته‌ی تاریخ پزشکی در بستر وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، بدون بهره‌گیری نظام‌مند از متخصصان تاریخ علم و تاریخ پزشکی، موجب شده است که این رشته بیش از آن‌که بر اصول علوم انسانی استوار باشد، تحت سیطره‌ی نگاه بالینی یا طب سنتی قرار گیرد. گسترش کمی این رشته، در غیاب چارچوب علمی و نیروی انسانی متخصص، مسائل متعددی پدید آورده است که در ادامه آسیب‌شناسی می‌شود.

Please cite this article as:
Sadr M. The Experience of Establishingthe History of Medicine as an Academic Discipline within the Ministry of Health and Medical Education: An Assessment of the Current Status, Disciplinary Pathologies, and Policy Imperatives .Iran J Cult Health Promot 2026; 10(2): P-P.

Copyright: © 2026 Iranian Journal of Culture and Health Promotion. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

آسیب‌شناسی ده‌ساله‌ی رشته‌ی تاریخ پزشکی

۱. فقدان متخصصان تاریخ پزشکی در آموزش و پژوهش

در اغلب واحدهای دانشگاهی، آموزش و راهنمایی پایان‌نامه‌ها توسط اعضای هیئت علمی طب سنتی انجام می‌شود؛ افرادی که بیشتر تحصیلات تخصصی در تاریخ پزشکی یا تاریخ علم ندارند. این وضعیت به شکل‌گیری برداشت‌های سطحی و گاه نادرست از ماهیت رشته

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-09-14]

انجامیده است.(۲)

۲. انگیزه‌های غیرعلمی در تأسیس رشته

درخواست ایجاد رشته‌ی تاریخ پزشکی در بسیاری از دانشگاه‌ها بر پایه‌ی نیاز پژوهشی نبوده است؛ بلکه ابزاری برای دریافت مجوز تأسیس دانشکده‌ی طب سنتی بوده است و درخواست ایجاد رشته در واحدهای دانشگاهی مختلف بر پایه‌ی نیاز واقعی آموزشی و پژوهشی در حوزه‌ی تاریخ پزشکی صورت نگرفته است، از ین رو، پس از اخذ رشته اهتمام لازم برای ارتقای جایگاه علمی و کیفی رشته توسط مدیران مرتبط صورت نمی‌پذیرد. بررسی‌ها نشان می‌دهد تعدادی از دانشکده‌ها تنها با داشتن یک دانشجو اقدام به برگزاری رشته می‌کنند(۲). علاوه بر اینکه برگزاری کلاس با یک دانشجو، معمولا کیفیت لازم را نداشته و گاهی به صورت صوری اتفاق می‌افتد، صرف هزینه‌های فراوان در یک نهاد دانشگاهی در وضعیت اقتصادی خاص کشور برای چنین موضوعی بدون وجه است و متاسفانه این درخواست‌ها همچنان ادامه دارد.

۳. ضعف ساختاری در پذیرش دانشجو

در همه جهان متداول است که دانشجویانِ ورودی مقاطع تحصیلات تکمیلی، ضرورت‌ها، روش‌ها و مهارت‌های پژوهشی برای ورود به رشته را حائز هستند. حال اینکه بررسی ورودی‌های رشته نشان می‌دهد دانشجویان که با آزمونی سهل‌گیرانه وارد عرصه تحصیل می‌شوند وآزمون‌های ورودی این رشته از استانداردهای لازم برخوردار نیستند و دانشجویان بدون پیش‌زمینه‌ی کافی در تاریخ، فلسفه یا مطالعات متنی پذیرفته می‌شوند. برای نمونه امکان استفاده از پژوهش‌های به زبان‌های اروپایی (دست کم انگلیسی) از نخستین توانمندی‌های مورد نیاز این رشته است که دانشجویان بیشتر فاقد آن می‌باشند و شگفت اینکه در برنامه درسی رشته نیز جایی برای این مهارت‌ها دیده نشده است.

۴. گسترش نامتوازن و بدون زیرساخت علمی و ضعف انگیزشی دانشجویان

افزایش تعداد واحدهای آموزشی، بدون تأمین استاد متخصص و منابع درسی معتبر، توسعه‌ای نامتوازن و پرهزینه را رقم زده است(۱). این گسترش کمی، در حالی صورت گرفته که چارچوب آموزشی منسجم، برنامه‌ی درسی مبتنی بر استانداردهای علوم انسانی و نیروی انسانی آموزش‌دیده در حوزه‌ی تاریخ علم و تاریخ پزشکی به‌طور نظام‌مند فراهم نشده است. با توجه به عدم امکان ورود افراد غیرپزشک به تحصیل در رشته طب سنتی، بخش قابل توجهی از دانشجویان، این رشته را نه به‌عنوان یک مسیر پژوهشی مستقل؛ بلکه به‌عنوان مسیری جانبی برای ورود به حوزه‌ی طب سنتی انتخاب می‌کنند. این دانشجویان با هدف ورود به یک دانشکده طب سنتی و بهره‌مندی از دانشنامه یک نهاد رسمی مرتبط با وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، و ورود غیرمستقیم به بازار کار رشته طب سنتی، از طریق تاریخ پزشکی وارد سیستم آموزشی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی می‌شوند. همچنین محتوای برنامهٔ آموزشی(کوریکولوم) دورهٔ کارشناسی‌ارشد تاریخ پزشکی بر پایهٔ مبانی و سرفصل‌های طب سنتی تدوین شده است؛ رویکردی که از سال ۱۳۹۲ تا به امروز مبنای آموزش و تدریس در این مقطع بوده است. این وضعیت، هم اعتبار علمی تاریخ پزشکی را کاهش می‌دهد و هم مشروعیت علمی طب سنتی را تهدید می‌کند.

۵. عدم تناسب ظرفیت آموزشی با نیاز کشور

به نظر می‌رسد تعداد ورودی‌های این رشته بیش از حد نیاز کشور است. با توجه به اینکه دانش‌آموختگان این رشته علاوه بر پست هیئت علمی آموزشی تنها می‌توانند در برخی پژوهشگاه‌ها مشغول به کار شوند، پذیرش بیش از اندازه، دانش‌آموختگان این رشته را با سرخوردگی و نارضایتی مواجه می‌کند؛ امری که اکنون نیز برای دانش‌آموختگان حاصل شده است. این نارضایتی و سردرگمی به عموم علاقمندان و دانشجویان رشته نیز تسری یافته و سبب افت محسوس جایگاه رشته می‌شود. با توجه به ماهیت نظری و پژوهش‌محور این رشته و تفاوت آن با رشته پرستاری یا سایر رشته‌های کاربردی، هدف از این رشته بایستی تربیت پژوهشگر کیفی باشد، نه افزایش کمی دانش‌آموختگان(۱) دانش آموختگان کنونی با توجه به نداشتن مهارت‌های لازم تا کنون شغل مرتبطی نیافته اند. این امر سبب شده است تا صرف دانش‌آموختگی تاریخ پزشکی را زمینه ای برای حق کاذب تدریس و پژوهش در دانشگاه‌ها و مانند آن قلمداد کنند و با اهرم‌هایی مانند انجمن‌های دانشجویی، مسئولان امر را تحت فشار قرار دهند.

۶. ضعف محتوایی پایان‌نامه‌ها و مقالات

بخش بزرگی از پژوهش‌های انجام‌شده در دهه‌ی اخیر سطحی، تکراری و فاقد اصالت علمی‌اند و تنها بازنویسی پژوهش‌های گذشته و بیان جدیدی از نگاشته‌های پیشین هستند. تمرکز بر کمیت‌گرایی سبب شده است اکثر این پژوهش‌ها (پایان‌نامه‌ها و مقاله‌های دانشجویان و دانش‌آموختگان) سطحی و فاقد محتوای جدید بوده و به جای پژوهش‌های عمیق و تحلیلی در این حوزه به نحوی شتابزده فراهم می‌آیند. شگفت اینکه حتی مرور عناوین این پایان‌نامه‌ها و مقالات نشان‌دهنده این امر است که گرایش دانشجویان و استادان ایشان به مباحث طب سنتی است و نه تاریخ پزشکی. اینکه این پژوهش‌ها هیچ یک در مجلات مرتبط با حوزه تاریخ پزشکی نشر

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-09-14]

نمی‌یابد خود بهترین دلیل است بر اینکه میزان دقت و تخصص لازم در این نگاشته‌ها رعایت نشده است.(۲)

۷. اشکالات جدی در آزمون‌های ورودی

در موارد متعدد، سؤالات آزمون‌های ورودی رشته دارای خطاهای محتوایی و حتی املایی بوده‌اند؛ نشانه‌ای از آن‌که طراحان این سؤالات از تخصص لازم در تاریخ پزشکی برخوردار نیستند. این مسئله به‌طور مستقیم بر کیفیت ورودی‌ها و در نتیجه بر سطح علمی کل رشته اثر منفی گذاشته است.

۸. انحصار رشته در دست گروهی خاص و حذف متخصصان

در روند آموزش و فرایندهای اجرایی رشته از متخصصان تاریخ علم و تاریخ پزشکی استفاده نمی‌شود. این امر موجب شده است که گروهی محدود از مدرسان طب سنتی بر روند اجرایی و آموزشی تسلط کامل داشته باشند؛ امری که مصداق نوعی انحصار و سلطه‌ی دانشگاهی(آکادمیک) و در عمل، نوعی تحریم و سانسور اهل فن است. این تمرکز محدود سبب شکل‌گیری برداشت‌های نادرست از مفاهیم تاریخ پزشکی و بروز خطاهای محتوایی در مقالات و پایان‌نامه‌ها شده است. نتیجه‌ی این انحصار، تولید پژوهش‌هایی سلیقه‌ای و ذوقی است و نه مبتنی بر اصول تحقیق در علوم انسانی. دانشجویان نیز اغلب موضوعات تکراری یا اسطوره‌محور را برمی‌گزینند و نتیجه‌گیری‌ها بر پایه‌ی خطای زمان‌پریشی (یعنی تفسیر مفاهیم تاریخی با معیارهای امروز) یا اسطوره‌سازی به‌جای تحلیل واقعیت تاریخی انجام می‌شود. چنین پژوهش‌هایی حتی در مجلات انگلیسی‌زبان، به‌ویژه در نشریات حوزه‌ی بیومدیسین، منتشر می‌شوند. از آنجا که داوران این مجلات معمولاً تخصصی در تاریخ پزشکی ندارند، مقالات تنها از نظر نگارش و ظاهر بررسی شده و خطاهای محتوایی پنهان می‌مانند و بازتولید می‌شوند. این امر موجب انتشار مقالاتی با محتوای نادرست در مجلات انگلیسی زبان شده است که در موارد متعدد به این نتایج اشتباه ارجاع هم داده می‌شود(۱).

نتیجه‌گیری

برآیند تجربه‌ی ده‌ساله‌ی تأسیس و پذیرش دانشجو در رشته‌ی تاریخ پزشکی در وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی نشان می‌دهد که گسترش کمی این رشته، در غیاب زیرساخت علمی و نیروی انسانی متخصص، نه‌تنها به ارتقای دانش تاریخ پزشکی منجر نشده؛ بلکه اعتبار علمی این حوزه و نیز رشته‌ی طب سنتی را با چالش‌های جدی مواجه ساخته است. خلاصه‌ی سیاستی این مقاله، پس از برگزاری جلسات متعدد کارشناسی در گروه «حکمت طب سنتی دوران اسلام و ایران» و زیرگروه «تاریخ و مبانی پزشکی» فرهنگستان علوم پزشکی، همراه با پیشنهادهای علاج‌محور برای اصلاح رشته در تاریخ ۱۴۰۲/۰۷/۱۰ به مراجع مربوطه در وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی از جمله دبیرخانه وقت شورای گسترش دانشگاه‌های علوم پزشکی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی ارسال شده است.(۲)، اما پاسخ در خور توجهی دریافت نشده است؛ امری که نشان‌دهنده‌ی فقدان اراده‌ی جدی برای اصلاح ساختاری این رشته است.

پیشنهادهای سیاستی

۱. بازنگری بنیادین در جایگاه رشته‌ی تاریخ پزشکی و تشکیل شورای مشترک میان وزارت علوم و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی؛
۲. استفاده‌ی نظام‌مند از متخصصان تاریخ علم و فارغ تحصیلان تاریخ پزشکی در آموزش، برنامه‌ریزی و داوری؛
۳. اصلاح فرایند پذیرش دانشجو و طراحی آزمون‌های ورودی توسط کمیته‌های تخصصی؛
۴. در بازبینی شرایط ورود به رشته شروطی مانند میزان مهارت‌های زبانی (عربی، انگلیسی) و شرط سنی نیز برای ورودی‌های رشته در نظر گرفته شود. همچنین رشته‌های مرتبط در وزارت علوم نیز امکان شرکت در آزمون ورودی را داشته باشند؛
۵. توقف گسترش کمی رشته تا زمان فراهم‌شدن زیرساخت‌های علمی و تمرکز بر ارتقای کیفیت.

منابع

1. Sadr M. Excessive Quantification in the Educational and Research System: A Case Study in the Field of History of Medicine. Iran J Cult Health Promot 2024; 8(3): 329-331. [In Persian]
2. Tabrizchi N. Collection of Policy Brief Documentation, Advocacy, and Statements of the Academy of Medical Sciences of the Islamic Republic of Iran (2023). Thran: Academy of Medical Sciences of the Islamic Republic of Iran; 2024. [In Persian]
3. École pratique des hautes études. Section of Historical and Philological Sciences. Available at: https://www.ephe.psl.eu/section-des-sciences-historiques-et-philologiques [In French]
4. Université Paris Cité. Département Histoire et Philosophie des Sciences. Available at: https://u-paris.fr/ihss/accueil/presentation/departement-histoire-et-philosophie-des-sciences/[In French]
5. Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne. L'Institut d'histoire et de philosophie des sciences et des techniques (IHPST). Available at: https://ihpst.pantheonsorbonne.fr[In French]
6. Université jean moulin lyon 3. Philosophie et histoire des sciences et des technologies. Available at: https://facdephilo.univ-lyon3.fr/d-u-philosophie-et-histoire-des-sciences-et-des-technologies [In French]
7. University of Oxford. Oxford Centre for the History of Science, Medicine

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-09-14]

and Technology. Available at: https://www.hsmt.ox.ac.uk/home
8. Charité – Universitätsmedizin Berlin. Institute for the History of Medicine and Ethics in Medicine. Available at: https://medizingeschichte. charite.de/en
9. Ruhr-University Bochum. Institute for Medical Ethics and History of Medicine. Available at: https://ethik.geschichte.med.blogs.ruhr-uni-bochum.de/en

Letter to Editor

The Experience of Establishingthe History of Medicine as an Academic Discipline within the Ministry of Health and Medical Education

Mohammad Sadr[1]

1. ⁎**Corresponding Author:** Assosiate Professor of History of Medicine, Traditional Medicine School, Iran University of Medical Sciences, Tehran, Iran, m92sadr@gmail.com

Please cite this article as:
Sadr M. The Experience of Establishingthe History of Medicine as an Academic Discipline within the Ministry of Health and Medical Education: An Assessment of the Current Status, Disciplinary Pathologies, and Policy Imperatives. Iran J Cult Health Promot 2026; 10(2): P-P.

Copyright: © 2026 Iranian Journal of Culture and Health Promotion. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-09-14]